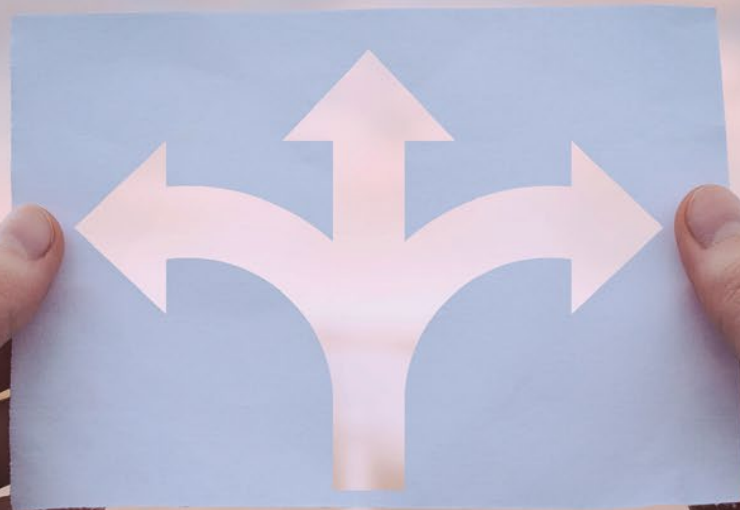

Tuleviku eakate rahaline heaolu

STSENAARIUMID AASTANI 2050

Uurimissuuna kokkuvõte

ARENGUSEIRE KESKUS

2019

Sisukord

Lk 4 – Uurimissuuna kokkuvõte

Lk 8 – Tuleviku rahalist heaolu mõjutavad suundumused

Lk 10 – Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Lk 14 – Pensionisüsteemid Eestis ja mujal maailmas

Lk 18 – Vanemaealiste rahalise heaolu stsenaariumid

Lk 20 – Stsenaarium 1 „Hõbemajanduse võidukäik“

Lk 23 – Stsenaarium 2 „Vana hea Eestimaa“

Lk 26 – Stsenaarium 3 „Kokkuhoiuküla“

Lk 29 – Stsenaariumide võrdlus

Lk 30 – Inimesekeskse pensionisüsteemi teekaart

Täname

Eksperdikogu: Erik Terk (Tallinna Ülikool), Lauri Leppik (Tallinna Ülikool), Magnus Piirits (SA Poliitikauuringute Keskus Praxis), Leonore Riitsalu (MTÜ Rahatarkus), Katre Pall (sotsiaalkaitse ekspert), Liisi Uder (Õiguskantsleri Kantselei)

Uurimissuuna juhtkomisjoni: Maris Lauri (Riigikogu), Sven Sester (Riigikogu), Aivar Kokk (Riigikogu), Dmitri Dmitrijev (Riigikogu), Egon Veermäe (Sotsiaalkindlustusamet), Heido Vitsur (Vabriigi Presidendi Kantselei), Siiri Tõniste (Rahandusministeerium), Tõnu Lillelaid (Rahandusministeerium), Sten Andreas Ehrlich (Sotsiaalministeerium), Kristiina Selgis (Sotsiaalministeerium), Kaspar Oja (Eesti Pank), Enn Listra (Eesti Pank), Fabio Filipozzi (Eesti Pank), Heleri Reinsalu (Riigikantselei), Mikk Tarros (Eesti Noorteühenduste Liit)

Loe ka teisi uurimissuuna raames ilmunud töid:

- › Arenguseire Keskus: „Tuleviku vanemaealiste rahalise heaolu stsenaariumid“
- › Leonore Riitsalu: „Tuleviku-minu rahaline heaolu. Kuidas nügida inimesi suurema rahalise heaolu suunas?“
- › Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus: „Eesti inimeste sissetuleku- ja varaprofiilid“
- › Lauri Leppik ja Johanna Vallistu: „Meie tuleviku rahaline heaolu. Eesti pensionisüsteemi valikukohad“

Uurimissuuna koduleht: www.riigikogu.ee/arenguseire/tuleviku-eakate-rahaline-heaolu/

Eessõna

Eesti inimeste suurim hirm on seotud toimetulekuraskustega vanaduspõlves. See puudutab lausa 82% elanikkonnast. Nii selgus OECD küsitlusest „Riskid, mis loevad“ (*Risks that matter*). Eesti saavutas selle tulemusega 21 küsitletud riigi seas esikoha – see hirm on just meie riigis kõige laiemalt levinud.

Arenguseire Keskus on võtnud toimetuleku pensionieas luubi alla. Me ei keskendu mitte üksnes tänasele olukorrale, vaid ka olukorrale kolmekümne aasta pärast, s.o aastal 2050. Seetõttu tuli meil tuvastada ja arvesse võtta kõikvõimalikud asjassepuutuvad tegurid ja arengusuunad. Nii need, mille kohta oskame juba midagi kindlat väita kui ka need, kus oleme teelahkmel ning pole selge, millises suunas areng kulgeb. Viimaste puhul võtsime appi stsenaariumide koostamise. Nende kaante vahelt leiate kolm erinevat maailma eakapõlve veetmiseks aastal 2050, kõik siinsamas Eestis.

Riiklik pensionisüsteem on üks muutuja teiste seas. See võib olla üles ehitatud erinevalt, reageerides erilaadsetele ühiskondlikele ootustele ja arusaamadele. Igas meie koostatud stsenaariumis on pensionisüsteem isesugune, kuna ühiskondlikud ja majanduslikud olud on erinevad. Vaatame, millise tulemuse erinevalt üles ehitatud pensionisüsteemid annavad neis stsenaariumides elavatele inimestele, kes teenivad elu jooksul keskmist või sellest natuke alla- või ülespoole jäävat palka.

Tuleviku kohta midagi kindlalt väita ei saa, seepärast see ju tulevik ongi. Kuid oletusi teha ning mõelda, mis siis juhtuks, on mõistlik ja vajalik. Riiklikud pensionisüsteemid, nagu me neid Euroopas tunneme, on mitmete tegurite tõttu surve all, Eesti pole erand. Kui peaks juhtuma, et riiklik „vihmavari“ meie kohal kokku tõmbub, siis millised on muud toimetulekuviisid, mis saavad meil tulevikus aidata saavutada piisavat heaolu? Loodan, et leiate nende kaante vahelt nii kasulikke infot kui ka inspiratsiooni, kuidas eakapõlve toimetulekust mõelda – milliseid erinevaid tahke ja vaatenurki tasub arvesse võtta.

Head tutvumist!

Tea Danilov

Arenguseire Keskuse juhataja

Uurimissuuna kokkuvõte

Inimeste vastutus oma toimetuleku eest vanaduspõlves kasvab. Tähtsaks muutuvad riikliku pensionisüsteemi välised toimetulekuviisid.

Millised on head lahendused vanemaealiste heaolu tagamiseks, kui eluiga pikeneb, aga tööealisi inimesi on samas vähem?

Kas minu jaoks oleks vastuvõetav:

- > rohkem ise koguda,
- > suurem sissetulek,
- > kõrgem maksutase,
- > hiljem pensionile jääda või
- > rohkem lapsi saada?

Kõik kolm riikliku pensionisüsteemi sammast on surve all

I samm

Jooksvalt rahastatavat pensioni (I samm) ohustab:

- › ülalpeetavate arvu kasv, sest inimesed elavad kauem. Pensioniea tõus aitab olukorda leevendada, aga eeldab tervena elatud aastate kasvu, mis ei pruugi suureneda samas tempos elueaga.
- › sotsiaalmaksu laekumise vähenemine, sest järjest enam töötatakse iseenda töandjana või välismaal.
- › madala majanduskasvu risk

II samm

Kohustuslikku kogumispensionit (II samm) ohustab:

- › turvaliste varade tootluse pikaajaline madalseis maailmas; seda leevendab osaliselt uute finantstehnoloogiate kasutuselevõtt ja efektiivsem varade juhtimine, mis võimaldab vähendada pensionifondide valitsemistasusid.

III samm

Vabatahtlikku kogumispensionit (III samm) ohustab:

- › turvaliste varade tootluse pikaajaline madalseis maailmas
- › oleviku-mina ja tuleviku-mina konflikt – inimesed ei käitu pensioniks säästmisel ratsionaalselt.

Rahaline heaolu on „tajutud võime hoida praegust elatustaset ja saavutada soovitud elustiil ning rahaline vabadus tulevikus“

Allikas: Riitsalu, L., 2019, Tuleviku-minu rahaline heaolu. Kuidas nügida inimesi suurema rahalise heaolu suunas?, Arenguseire Keskus

Millised on riikliku süsteemi välised toimetulekuviisid?

› Säästmine ja investeerimine üksikisiku tasandil. Et elada hästi pensionärina, peab juba tööeas rohkem säästma. Igaühest saab omaenda investor, kindlustaja ja kindlustusmatemaatik.

› Täna pole Eesti inimestel veel vajalikke võimalusi, huve ja võimeid. Vaid 2,3% Eesti elanikest sai 2017. aastal tulu aktsiatelt, fondidest või võlakirjadelt. Eesti elanikest 91%-l on üldjuhul vähemalt üks kinnisvaraobjekt, kuid nooremate perede seas on üha enam neid, kellel pole ühtegi kinnisvaraobjekti.

› Selleks et saada oma pensionieelsest palgast 70% suurust pensioni, peaks keskmise palga teenija investeerima igal kuul teise või kolmandasse pensionisambasse või muul viisil 18% oma sissetulekust. Keskmine palk on 2050. aastal umbes 5000 eurot.

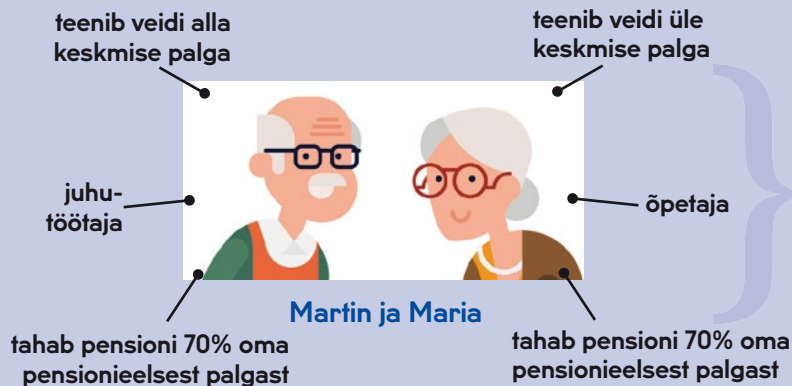
› Oma oskuste ja teadmiste kaasaegsena hoidmine ja tervise eest hoolitsemine, et tõiselt veedetud aastaid oleks rohkem. Rahaline heaolu sõltub majanduskasvust, mis eeldab inimeste optimaalset rakendamist kogu eluea vältel.

› Muutuval tööturul on ümber- ja täiendõppel üha suurem roll. Paraku on just vanemaealised ja väiksema oskustasemega inimesed elukestvas õppes passiivsemad.

› 2018. aastal langes Eesti elanike hinnang oma tervena elatud aastatele – mehed elavad tervena 52,8 eluaastat ja naised 55,6 eluaastat.

› Muud toimetulekuviisid: pere toetus, kogukonna toetus, ühistuline tegevus, jagamismajandus. Eeldab pere- ja kogukondlike sidemete tugevnemist.

Selleks et saada oma pensionieelsest palgast 70% suurust pensioni, peaks keskmise palga teenija investeerima igal kuul teise või kolmandasse pensionisambasse või muul viisil 18% oma sissetulekust.

Maria ja Martin on mõlemad sündinud aastal 1980 ning aastaks 2050 on nad jäänud pensionile. Oleme loonud kolm tulevikustsenaariumi – „Hõbemajanduse võidukäik“, „Vana hea Eestimaa“, „Kokkuhoiuküla“ –, milles on erinev arusaam vanaduspõlvest ning erinev pensionisüsteem. Vaata arvutusi iga stsenaariumi juures, kuidas Marial ja Martinil läheb ning millisel juhul nad saaksid suuremat pensioni.

Maria ja Martini tuleviku rahaline heaolu erinevates stsenaariumides

	Ootused eakapõlvele stsenaariumis	Maria ja Martini elu stsenaariumis	Martini pension (teenis mediaanpalka – 0,75 keskmist)	Keskmise palga teenija pension	Maria pension (teenis 1,25 keskmist palka)
Hõbemajanduse võidukäik Inimesekeskne – hea majanduskasv	Eneseteostus – tööl või hobide kaudu.	Maria töötab, kuni tervist jätkub ja saab tänu sellele lisatulu. Martin ei leia sobivat tööd ja jääb kohe pensionile.	Kogumispensioniga maailmas oleks Martini asendusmäär 46%.	Kogumispensioniga maailmas oleks asendusmäär 39%.	Kogumispensioniga maailmas oleks Maria asendusmäär 35%.
Vana hea Eestimaa Ühiskonnakeskne – hea majanduskasv	Teiste toetamine, põhitöölt eemalejäämine.	Maria peab pensionile jääma, aga teenib juhutulu, et toime tulla ja hoiab vabal ajal lapselapsi. Martin jääb hea meelega pensionile ja kohaneb madala sissetulekuga.	Vaid I sambaga maailmas oleks Martini asendusmäär 40%.	Vaid I sambaga maailmas oleks keskmise palga teenija asendusmäär 33%.	Vaid I sambaga maailmas oleks Maria asendusmäär 29%.
Kokkuhoiuküla Ühiskonnakeskne – kehv majanduskasv	Aktiivsed eakad, kes toetavad teisi ja üksteist, aga ei tööta.	Maria panustab kohalikus eakate klubis ning vahetab teistega aiasaadusi. Martin jääb sotsiaalsest elust kõrvale.	Universaalse pensioni korral (kõigi pension sama suur) oleks Martini asendusmäär 40%.	Universaalse pensioni korral (kõigi pension sama suur) oleks asendusmäär 30%.	Universaalse pensioni korral (kõigi pension sama suur) oleks Maria asendusmäär 24%.

Tuleviku rahalist heaolu mõjutavad suundumused

Erinevad arengusuunad mõjutavad minu ja teiste Eesti elanike tuleviku rahalist heaolu

Rahvastik ja ühiskond

Eesti rahvaarv langeb – Eesti rahvaarv tulevikus sõltub eluea pikenemisest, rändest ja sündimusest, aga Statistikaameti hinnangul elab 2080. aastal Eestis u 1,2 miljonit inimest.

Tööealise elanikkonna osakaal väheneb, kuid töötamine hilisemas eas tõusuteel – 50–74-aastaste hõivemäär on Eestis 2014. aastast kasvanud, ulatudes 59,2%-ni.

Rändevood intensiivistuvad – rännatakse rohkem vajadusest (kliimamuutused, poliitiline ebastabiilsus), aga kasvab ka töötamise või meeldivama elukeskkonna otsimisega seotud liikumine.

Põlvkondadevahelised seosed on nõrgenemas – nooremad põlvkonnad kohanevad tehnoloogiast tingitud arengutega kiiremini ning suhtlustrite muutus põhjustab põlvkondadevahelise lõhe.

Tervis ja tööelu

Uued töövormid annavad paindlikkuse – osaajaga töö, virtuaalne töö või iseendale tööandjaks olemine on senisest enam levinud.

Muutused inimeste elustiilis – on suurem vajadus kombineerida töötamis-, õppimis- ja pensioniperioodi.

Uued teenused, mis vanaduspõlve kujundavad – eakad on jõukamad ning neile luuakse nende vajadustele paremini vastavaid tooteid ja teenuseid.

Rahaasjad

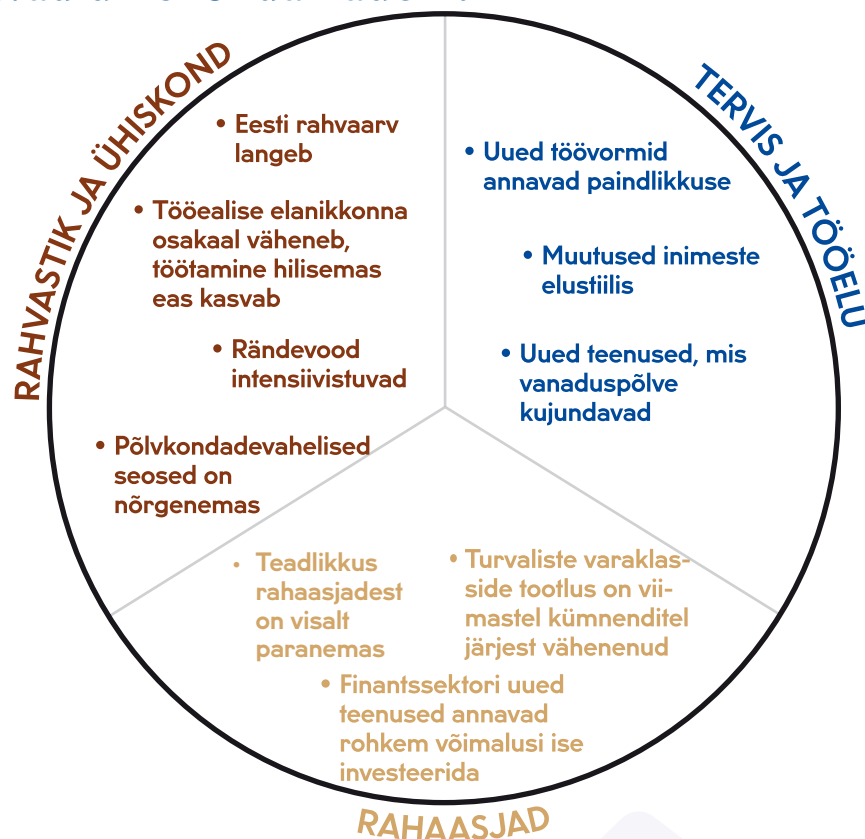
Finantssektori uued teenused annavad rohkem võimalusi ise investeerida – investeerimishuvi ning finantsilise sõltumatuse eesmärgiks seadmist on hoogustanud näiteks alustavatesse ettevõtetesse investeerimise lihtsus, ühisrahastusplatvormide teke, krüptovaluutad jms.

Finantskirjaoskus ja teadlikkus rahaasjadest on visalt paranemas – kuigi Eesti inimesed on üha jõukamad, investeerib vaid paar protsenti aktsiaturgudel ja kolmandasse sambasse kogub veidi alla 100 000 inimese.

Turvaliste varaklasside tootlus on viimastel kümnenditel järjest vähenenud – tuleviku investeringutootlused võivad kujuneda ajaloolistest tootlustest madalamaks.

Tulevikuühiskonnas näeme seega tõenäoliselt paindlikumat pensioni ja laiendatud eakuse mõistet. Inimesed töötavad ja panustavad ühiskonda kauem.

Need suundumused näitavad, et eluea pikenemisega suureneb minu vastutus oma tuleviku kindlustamise eest. Tervena elatud aastate arvu aeglane kasv, sissetulekuallikate killustumine ja turvaliste varaklasside madal tootlus teevad olukorra veelgi keerulisemaks. Lisaks nutikale finantsplaneerimisele tähendab see vajadust oma tervise ja oskuste eest terve elu jooksul hoolt kanda.

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Inimesed kindlustavad oma tulevikku ning lähevad muutustega kaasa, kui neil on selleks oskused ja huvi ...

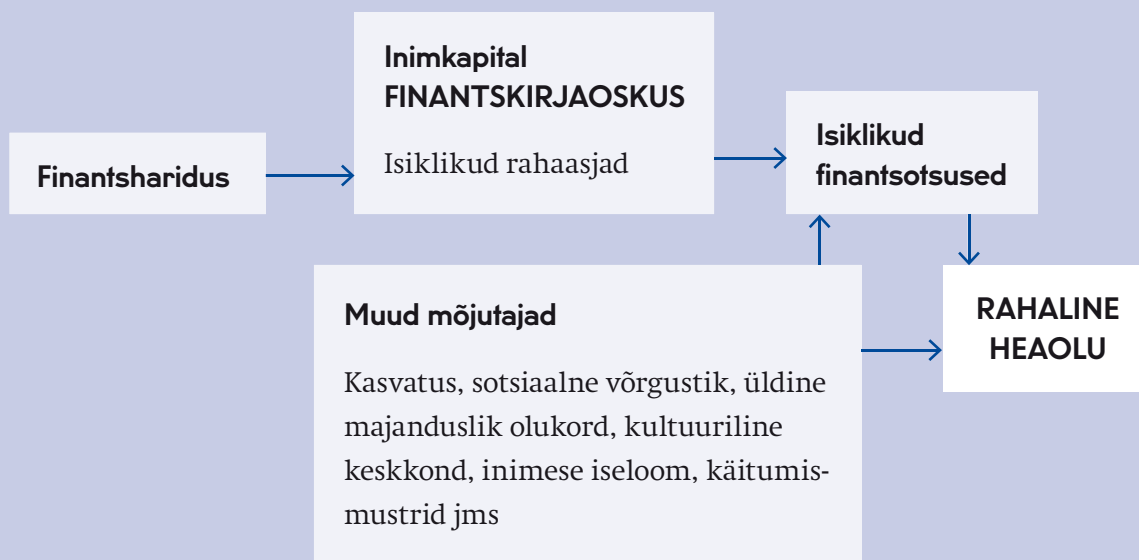
... kuid ei käitu alati ratsionaalselt või ei ole nende teadmised piisavad, et teha tulevikuks häid otsuseid.

Võimalused

Võimalused tekivad siis, kui on sissetulekuid, mida kõrvale panna või investeerida, tugivõrgustik (toetavad sõbrad ja pere) või tulusat vara – näiteks kinnisvara väljaüürimiseks.

Huvid ja oskused

Huvid ja oskused näitavad, kas meil on huvi enda või oma lähedaste tuleviku, finantsmaailma ja erinevate rahakasvatamisvõimaluste vastu.

Säästmist ajendavad erinevad tegurid

Säästmise motivatsioon:

Säästmine on sihipärane tegevus, inimese otsus säästa on teadlik.

Näide: Inimene tahab vana-duspõlves reisida, ta paneb kirja plaani, kuidas vajalik summa kokku saada.

Säästmise motivatsioon:

Inimene säästab argiste tegevuste käigus.

Näide: Inimene ostab korteri, sest see on üürimisest soodsam. Ta avastab hiljem, et saab seda oma reise ajal välja üürida.

Säästmise motivatsioon:

Säästmise põhjuseks on sisemine sund.

Näide: Rahanumbri kasvu jälgimine pakub inimesele huvi.

Säästmise motivatsioon:

Raha säästetakse, et ühtlustada kulutuste kõikumisi üle elukaare.

Näide: Inimene töötab USAs, kus ülikoolide õppetasud on kõrged. Ta hakkab lapse hariduseks raha koguma lapse sünnist alates.

Eesti inimesed ei ole kuigi aktiivsed investeerijad

Eesti inimeste huvi investeerimise vastu on küllalt leige. 2015. aastal oli aktsiatesse, fondidesse või võlakirjadesse 50-aastaste ja vanemate eärühmas investeerinud 4,3% inimestest. Vähest huvi näitab ka see, et Eestis on inimeste endi sõnul II samba pensionifondide tingimusi enne liitumisotsuse tegemist võrrelnud 9% liitunuist, ülejäänud on vastu võtnud neile tehtud pakkumise või lähtunud teiste inimeste otsustest alternatiividega võrdlemata. III sambasse paigutatakse raha üha vähem (2017. aastal kokku 6,9% elanikkonnast) ning seda teevad pigem jõukamad ja kõrgema haridustasemega inimesed. Märkimisväärselt on vähenenud 25–39-aastaste investeerimine III pensionisambasse. **Eesti elanikud investeerivad pigem kinnisvarasse**, ehkki kinnisvaraomanike osakaal on veidi vähenenud. Enim on vähenenud omanike osakaal noorte (25–39-aastaste) seas. Kinnisvaraomanikest naiste osakaal on aastate jooksul kasvanud ning on meeste osakaaluga võrdne. Kõige rohkem kinnisvaraomanikke on pensioniealiste seas.

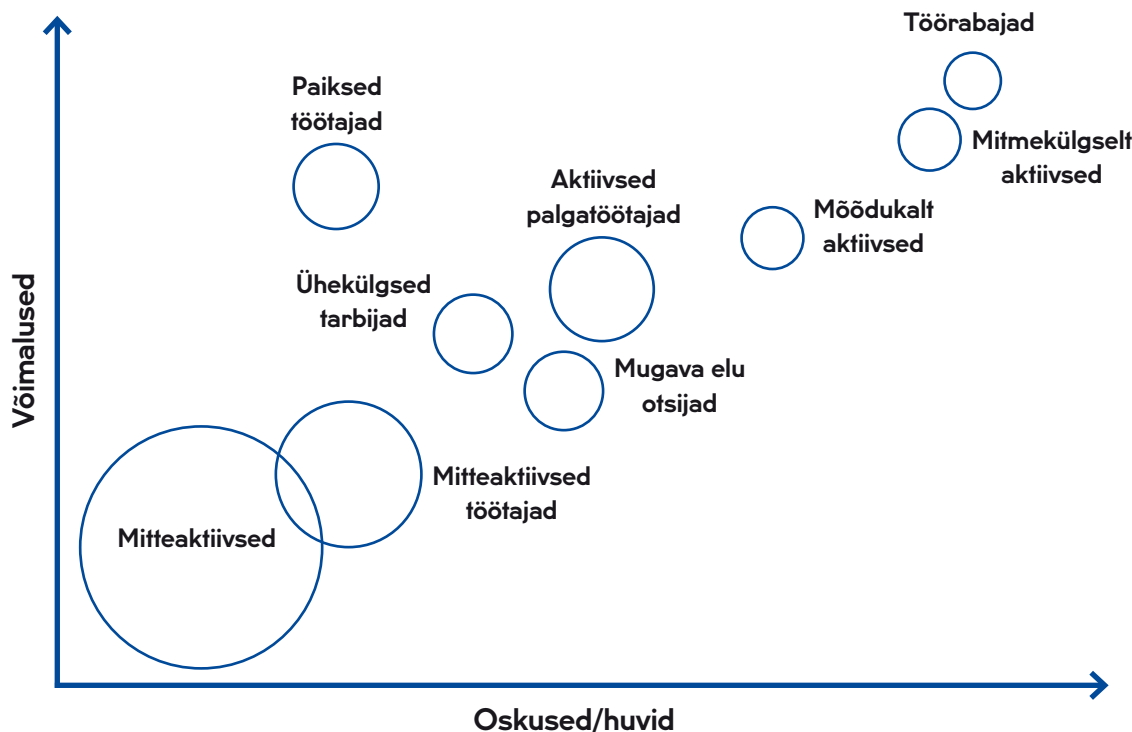
Tuleviku-minu huvid jäävad oleviku-minu huvide varju

Inimesed ei pruugi ratsionaalseid otsuseid teha, isegi kui neil on palju informatsiooni ja head finantsteadmised.

- › Tulevik on liialt abstraktne ja hoomamatu, et selle nimel täna raha kulutamata jätta.
- › Me ei taju tuleviku-mina iseendana.
- › Kauge tuleviku nimel raha kasvama panemist näevad inimesed oma rahast ilmajäämisena – kaotusevalu suhtes on aga inimesed üle kahe korra tundlikumad kui võidurõõmu suhtes.

› Inimesed kipuvad olema optimistlikud ja enesekindlad, mistõttu alahinnatakse sissetulekute vähenemise võimalust. Pigem nähakse ette positiivseid sündmusi nagu palgatõus või ametikõrgendus, vähem mõeldakse terviseriskidele ja negatiivsetele stsenaariumidele.

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilide üheksast grupist on kõige arvukamad väheste võimaluste ja oskustega inimeste rühmad. Suurem säästmine ja investeerimine iseloomustab inimesi, kes on ka muidu elus aktiivsed ja kelle huvid on mitmekesised.

Vaata lisaks: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus, 2019, Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid, Arenguseire Keskus

Eesti elanikud investeerivad pigem kinnisvarasse, ehkki kinnisvaraomanike osakaal on veidi vähenenud. Pensioniealiste seas on kinnisvaraomanikke kõige rohkem.

Pensionisüsteemid Eestis ja mujal maailmas

Enamik praegustest pensionidest on jooksvalt (maksutulust) rahastatud. Teise sambasse kogumise periood ei ole olnud kuigi pikk. Sel põhjusel pakub praegune süsteem madalat kaitset, aga on see-eest rahaliselt jätkusuutlik.

Pensionisüsteemil on kaks keskset eesmärki:

› vanemaealiste vaesuse vältimine

- 1) baassissetuleku tagamine
- 2) vertikaalne ümberjaotus kõrgemate tuludega inimestelt madalamate tuludega inimestele

› suhtelise sissetulekutaseme säilitamine

- 1) asendussissetuleku tagamine
- 2) horisontaalne ümberjaotus üle inimese elukaare

Pensionisüsteemide hindamisel on olulised kaks keskset kriteeriumi, mille vahel tuleb tasakaal leida.

Need on:

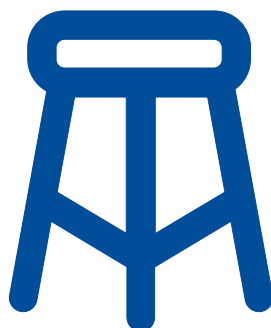
- 1) pensionisüsteemi rahaline jätkusuutlikkus
- 2) pensionide adekvaatsus ehk pakutava kaitse tase

Maaailma parimaid pensionisüsteeme iseloomustab tugev kogumispension, hea riiklik järelevalve ja elueaga seotud pensioniiga. 2018. aastal olid pensioniindeksi esiviisikus Holland, Taani, Soome, Austraalia ja Rootsi. Hea pensionisüsteem on kui kolme jalaga taburet, kus erinevad jalad üksteist tasakaalustavad.

Allikas: Melbourne Mercer Global Pension Index, 2018

Mercer toob välja, et riigid saavad oma pensionisüsteemi parandada, kui suurendavad pensioniiga kasvava elueaga käsikäes, **julgustavad säästmist** ning **limiteerivad ligipääsu kogutud varale enne pensioni**. Isegi maailma parima süsteemiga riigid mõtlevad pidevalt, kuidas seda mõistlikumaks muuta.

Taburet on tasakaalus, kui ta seisab kindlal tasapinnal, mille moodustavad:

- › võimalused oma tulevikku kindlustada
- › pensionisüsteemi selged pikaajalised eesmärgid
- › hea järelevalvesüsteem

1. jalg

Jooksvalt rahastatud – töötaja maksab praeguseid pensione

- + katab vaesusrisiki
- sõltub maksukoormusest

2. jalg

Kohustuslik kogumine – eraturg või riiklik fond investeerib raha

- + hajutatud investeerimisriskid
- sõltub turgude tootlusest

3. jalg

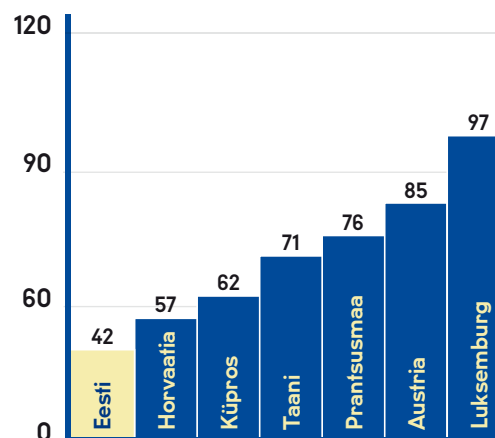
Vabatahtlik kogumine

- + täiendav sissetulek pensionipõlves
- individuaalne investeerimisrisk on suurem
- madal säästmisharjumus või piiratud võimalused säästa

Eesti pensionisüsteem on jätkusuutlik, aga pakub madalat kaitset

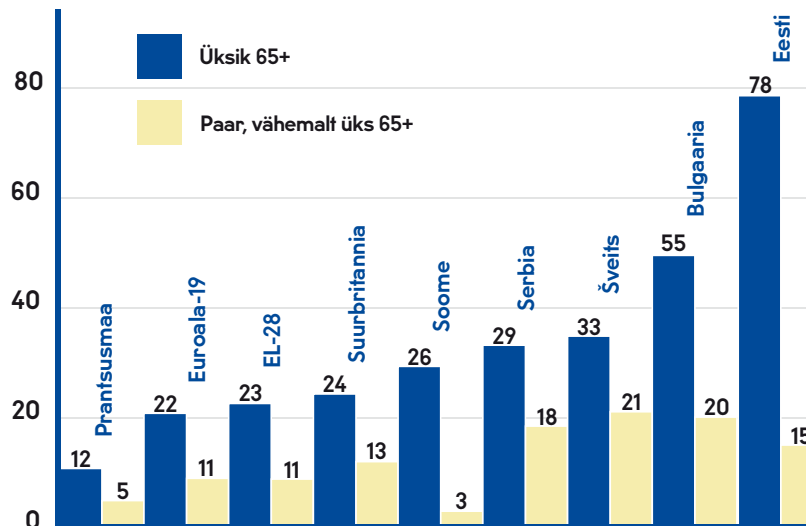
Eesti pensionide teoreetiline netoasendusmäär on Euroopa Liidu riikide madalaim.

Teoreetiline netoasendusmäär (%), üldises pensionieas pensionile jääval 40-aastase pideva tööstaaži ja keskmise palgaga töötajal, 2016 andmed

Eesti üksi elavate eakate vaesusrisk on Euroopa suurim.

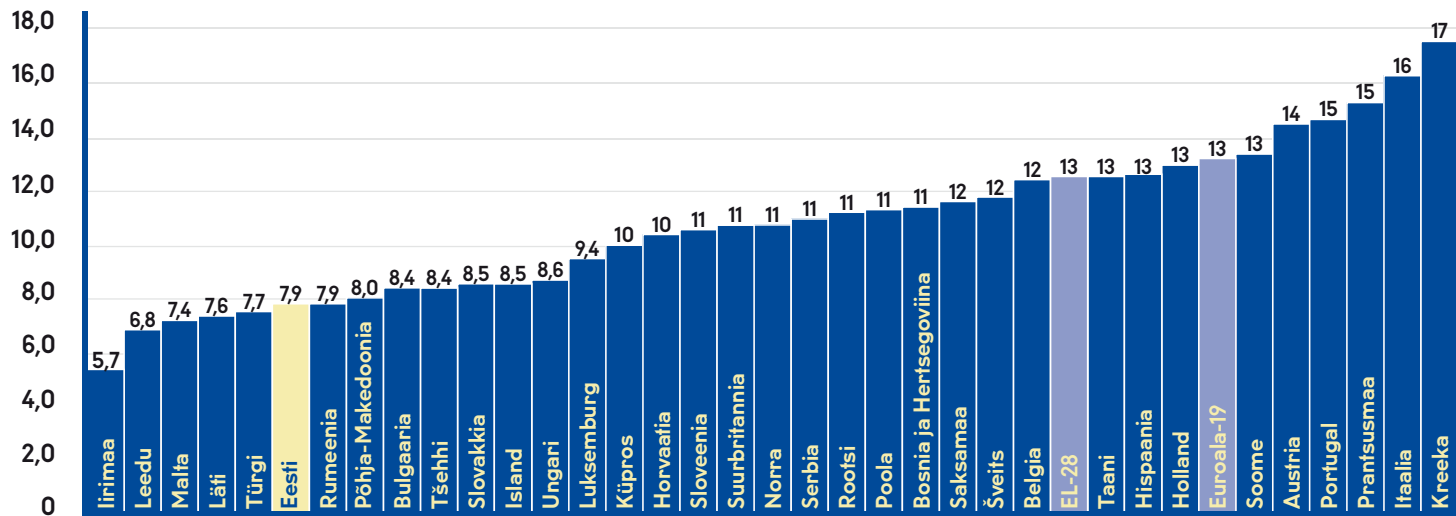
Vaesusriski määr leibkonnatüübi järgi 2017, %

Allikad: Leppik, L.; Vallistu, J., 2019, Meie tuleviku rahaline heaolu. Eesti pensionisüsteemi valikukohad, Arenguseire Keskus
European Commission, 2018, The 2018 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU
Eurostat, 2017, 2016

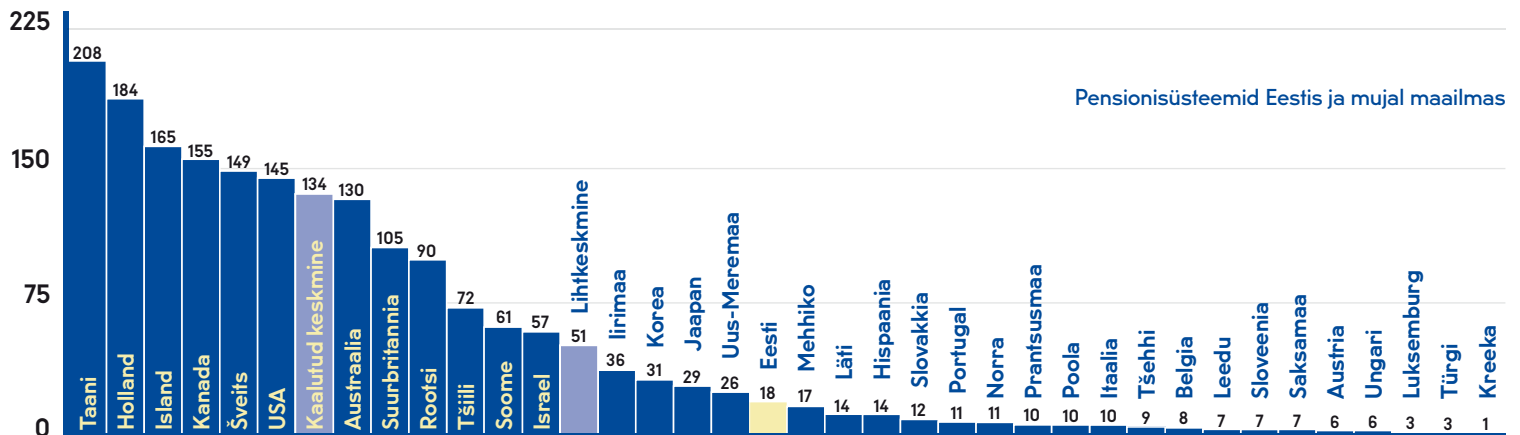
Eesti kogukulud pensionidele osakaaluna SKTst on Euroopa madalamate hulgas.

Pensionikulud 2016, kogukulud pensionidele, % SKTst

Eesti pensionifondide varad moodustavad 18% SKTst, samas kui OECD riikide kaalutud keskmine on 134%.

Pensionifondide varad 2018, % SKTst

Pensionisüsteemid Eestis ja mujal maailmas

Vanemaealiste rahalise heaolu stsenaariumid

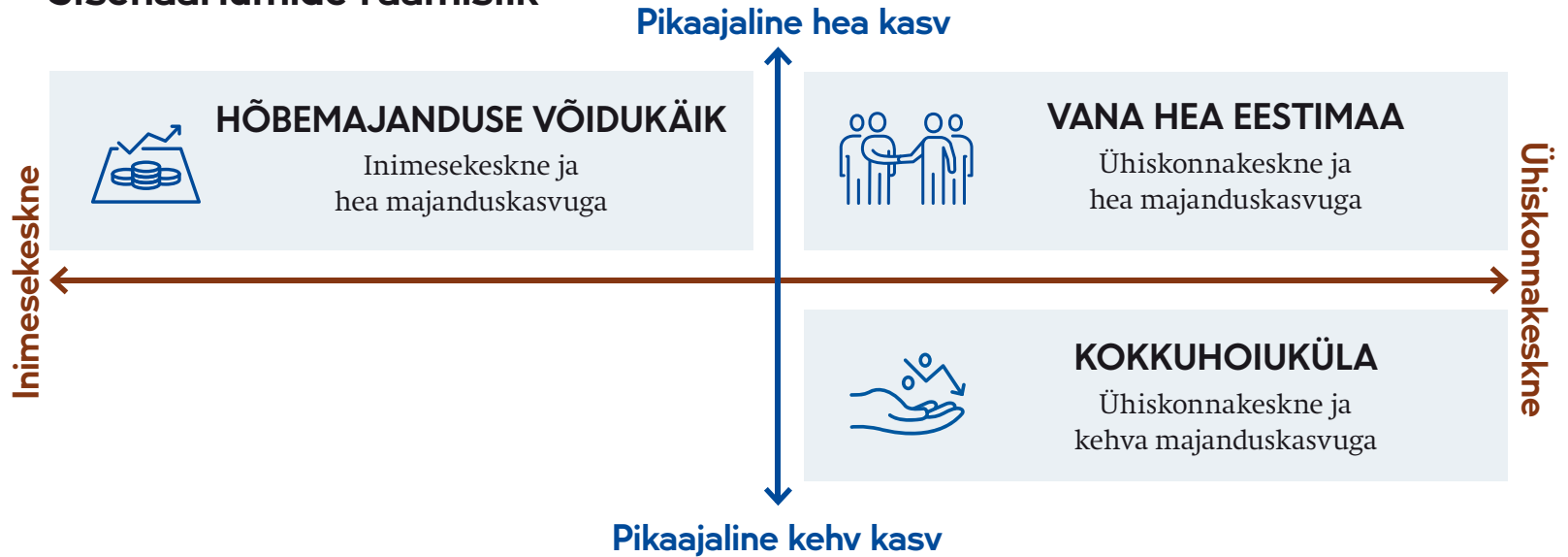
Milline on minu rahaline heaolu aastal 2050?

Vanemaealiste rahalise heaolu stsenaariumid 2050

Vanemaealiste rahalise heaolu võimaliku tuleviku paremaks mõistmiseks on Arenguseire Keskus loonud kolm stsenaariumi aastani 2050. Stsenaariumid ei ole prognoos, vaid üksteisest eristuvate, kuid sisemiselt loogiliste tulevikuolukordade kujutlemine. Mitmevariantsses tulevikukäsitluses on meil võimalik paremini mõista, milline võiks olla vanemaealiste käekäik erinevates olukordades – pensionipoliitika, eakatele mõeldud teenused, tööhõivepoliitika jne. Erinevad stsenaariumid annavad aimu, millised võiksid olla meie praeguste valikute tulemused aastakümnete pärast. Stsenaariumidega arvestamine otsuste tegemisel aitab vältida soovunelmaid tuleviku osas, kus meie plaanides toimivad üheaegselt meie soodsad, kuid üksteist välis- tavad arengusuunad või usume endi kontrolli all olevat muutusi, mis tegelikult seda ei ole.

**Erinevad stsenaariumid
annavad aimu,
millised võiksid
olla meie praeguste
valikute tulemused
aastakümnete pärast.**

Stsenaariumide raamistik

Ühiskonna väärtusorientatsiooni muutus

Inimesekeskne ja individuaalne	Ühiskonnakeskne ja institutsionaalne
› Eneseväljendusele suunatud väärtused domineerivad › Inimene tunneb end sõltumatu iseseisva indiviidina › Lootus iseendal › Inimeste jaoks on oluline sõnavabadus ja võimalus riigiasjades kaasa lüüa › Usaldavam, sallivam	› Toimetulekuväärtused domineerivad › Inimene tunneb end kollektiivi liikmena › Tugevam ühine identiteet › Selged rollid ühiskonnas › Lootus riigil › Riigis korra säilitamine on tähtsam kui kaasarääkimine

Majanduse pikaajaline kasv

Pikaajaline hea kasv
› Maaailmamajanduse ja Eesti majanduse (tootlikkus, palgad) pikaajaline kasv, hoolimata ajutistest seisakutest › Võimalus heaolu kasvaks
Pikaajaline kehv kasv
› Stagnatsioon, sagedased majanduskriisid › Piirab riigi võimekust sotsiaalsete probleemidega hakkama saada

Stsenaarium 1 „Hõbemajanduse võidukäik“

Inimesekeskne – hea majanduskasv

Stsenaariumi märksõnad:

Eneseväljenduslike väärtuste esilekerkimine, hea majanduskasv, mitmekesised valikud pensionisüsteemis ja vanemaealistele mõeldud teenustes, kõrge ühiskondlik usaldus, kõrged saavutusväärtused ja isiklik vastutus, süvenev ebavõrdsus ning hõrenev ühiskondlik sidusus.

Ühiskond on orienteeritud majanduslikule heaolule ning maailmamajanduse kasvuga suudab Eesti ka kaasa minna. Ühiskonnas on esiplaanil eneseväljenduslikud väärtused: sõnavabadus, soov riigiasjades kaasa rääkida, isikliku vastutuse tajumine, entusiasm loodushoiu ja tehnoloogilise arengu küsimustes. Ühiskondlik ideaal on eneseteostus ja hea toimetulek. Sealhulgas tähtsustatakse vanemaealiste töötamist ja aktiivsust kõrge eani. Töö on eneseväljenduse vahend ja töökohal on hinnatud mitmekesisus. Heal juhul suudab Eesti vananeva ühiskonna pöörata enda kasuks nii tööturul kui ka ettevõtlusvaldkondade leidmisel – hõbemajanduses tekib nii nõudlus uute teenuste ja toodete järele kui ka töövõimalusi vanemaealistele. Kehvema arenguraja korral hakkab ühiskonda õõnestama kasvav ebavõrdsus, kuna edukultus ja kõrge saavutustase pole kaugeltki kõigile jõukohane. Vanemaealiste tööturul osalemist võib piirata kehv tervis.

Martin

Maria

Maria ja Martin lähevad pensionile

Maria on elu jooksul teeninud u 1,25 keskmist palka ning pensioniea saabudes jätkab ta esialgu töötamist, sest pedagooge on väga vaja. Martin on elu jooksul teeninud u 0,75 keskmist palka. Pensioniea saabudes proovib ta töötamist jätkata, kuid ei leia midagi ja jääb pensionile esimesel võimalusel.

Selles stsenaariumis on inimesed teadlikumad oma finantsasjadest ja tajuvad iseenda vastutust tuleviku ees. Võimalusel proovitakse säästa. Riik ei taha tulevikus hättajäänute eest vastutust võtta, seega on tõenäoliselt kehtestatud kohustus ise koguda.

Kui jätkuks tänane kohustusliku kogumispensioniga süsteem?

Kui Maria ja Martin jätkaksid tänase pensionisüsteemi järgi kohustusliku kogumispensioni makseid, siis ulatuks Maria pension võrreldes tema viimase palgaga 35%-ni ja Martinil 46%-ni.

Keskmise palga teenija pension kohustusliku kogumispensioniga maailmas oleks 39% tema viimasest palgast.

Kui palju peaksid Maria ja Martin igas kuus oma palgast säästma, et saada pensionile jäädes 70% oma palgast?

Kui Maria ja Martin tahaksid saada pensioni vähemalt 70% ulatuses oma viimasest palgast, siis tänane kohustusliku kogumispensioniga süsteem ei oleks selleks piisav. Üks võimalus kõrgema pensioni saamiseks on rohkem säästa.

VÕIMALUSED

- + suurem teadlikkus ja isiklik vastutus viib parema kindlustatuseni pensionipõlves
- + ühiskond toetab eneseteostust ka vanaduspõlves
- + riik ei luba absoluutsesse vaesusse langedmist (elatusmiinimum on kõigile tagatud)

Kui Martin tahaks saada pensioni 70% ulatuses oma viimasest palgast, peaksid tema säästud igas kuus olema kokku 14% palgast. Kui Maria tahaks saada 70% oma viimasest palgast, siis kõik tema säästud kokku (nii makset pensionifondidesse kui muude varade soetamine) peaks igas kuus moodustama 19% tema brutopalgast.

Keskmise palga teenija peaks investeerima iga kuu teise või kolmandasse pensionisambasse või muul viisil 18% oma sissetulekust, et saada pensioni 70% oma viimasest palgast.

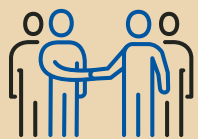
Arvutused on tehtud eeldusel, et investeeringute tootlus on sarnane pensionifondide ajaloolise tootlusega (4%) ja keskmine palk on 5000 eurot.

RISKID

- inimesed ei pruugi osata vastutust võtta
- mingi osa ühiskonnast jääb teistest maha – ei suuda säästa ja investeerida
- vanemaealiste üksindus võib kasvada
- tervis või oskused ei võimalda vanaduspõlves töötada

Kui jätkuks tänane kohustusliku kogumispensioni süsteem, oleks Maria pension tema viimasest palgast 35% ja Martinil 46%. Kui nad tahaksid saada kõrgemat pensioni, siis üks võimalus selleks on oma vanaduspõlveks iga kuu kindel summa kõrvale panna.

Stsenaarium 2

„Vana hea Eestimaa“

Ühiskonnakeskne – hea majanduskasv

Stsenaariumi märksõnad:

Ühiskonnakesksus, toimetulekuväärtuste ja materialismi ehk hoiaku „tarbin praegu“ süvenemine, hea majanduskasv, madal usaldus ja sallivus – kuid võimalik suurem kuuluvus- ja ühtsustunne ühiskonnana.

Majanduskasv on pikka aega olnud hea, kuid selle viljad pole jaotunud ühtlaselt ning ebavõrdsus on kasvanud. Ühiskonnas on see loonud vastandumise ja mitmetes ühiskonnagruppides ilmajäetuse tunde. Tekib vastuseis globaliseerumisele ja avatud majandusmodelile. Soovitakse, et n-ö kord oleks taas majas – konkurentsiturve poleks nii suur ja toimetulek oleks hõlpsam. Liikumine eneseteostuse ja saavutusvajaduse suunas pidurdub – esile kerkib ühiskonnakesksus ja institutsionaalsus. Aja jooksul tähendab see inimestevahelise usalduse vähenemist, ettenähtud rollide juurdumist ja endast erineva vähemat tolereerimist. Inimesed loodavad, et riik teab, „kuidas asjad käivad“. Selle tulemusel on ühiskonnas järk-järgult vähem inimesi, kes arvavad, et oma tulevikku peaks ise juhtima. Kuigi eestluse ja traditsioonide olulisemaks muutumine annab võimaluse suuremaks ühtekuuluvustundeks ja solidaarsuseks, ei pruugi olla tegu kõikidele ühiskonnagruppidele sobiva väärtussüsteemi-

ga. Heal juhul saab eestlusest eestimaalisus – traditsioonilise elukäsitluse ja eluviisi tähtsustamine on kooskõlas paljude Eestis elavate rahvusgruppide vaadetega, mille tulemusel paraneb erinevate rahvusgruppide lõimitus ja panus ühiskonnaellu. Kehvem arengurada viib aga erinevate grupiidentiteetide omavahelise hõõrdumiseni ning suur osa ühiskonnast tunneb end kõrvalejätuna.

Martin

Maria

Maria ja Martin lähevad pensionile

Maria on elu jooksul teeninud u 1,25 keskmist palka ning pensioniea saabudes tahaks ta küll tööd edasi teha, kuid koolis on lahkumispidu juba plaanitud. Aeg-ajalt teeb ta siiski juhuslikke töötusi ja müüb kord aastas laadal oma pirukaid.

Martin on elu jooksul teeninud u 0,75 keskmist palka. Pensioniea saabudes jääb ta hea meelega pensionile, sest tervis ei kannata enam tööd teha, kuigi lisaraha kuluks ära. Selles stsenaariumis loodavad inimesed riigi tarkusele

ning ei ole ise kuigi palju säästmisele tähelepanu pööranud või pole lihtsalt osanud seda teha. Maria ja Martini pensioniarvutused on tehtud eeldusel, et selles stsenaariumis on vaid jooksvalt rahastatud pension ning kogumise kohustust ei ole.

Kui oleks vaid jooksvalt rahastatud pensionisüsteem?

Jooksvalt rahastatava pensioniga (ehk pensione makstakse töötavate inimeste maksutulust ja kohustuslikku kogumispensioni ei ole) oleks Maria pension võrreldes tema viimase palgaga 29% ja Martinil 40%.

Keskmise palga teenija pension oleks sellise süsteemi korral 33% tema viimasest palgast.

VÕIMALUSED

- + rohkem aega, vähem rabelemist, tugevad perekondlikud sidemed
- + solidaarsem ühiskond, sh uus-kogukondlikkus ja loovuse kasv
- + erinevate ühiskonnagruppide hea läbikäimine („Vana hea Eestimaa“) või ühtne identiteet

Kui suur peaks olema sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa, et jooksvalt rahastatava pensionisüsteemi korral oleks pension võrreldes viimase palgaga 70%?

Kui Maria ja Martin tahaksid jooksvatest maksudest rahastatava pensionisüsteemi puhul saada pensionile jäädes oma palgast 70% pensioni, siis võimalused selleks on: a) tõsta sotsiaalmaksu (või leida teisi riigieelarvelisi allikaid); b) vähendada ülalpeetavate osakaalu (näiteks suurendades sisserändekvooti).

Selleks, et Martin saaks pensioni suuruses, mis moodustab 70% tema viimasest palgast, peaks sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa olema 31% (praegu 20%). Maria palk on olnud suurem ja seega peaks temale suurema pensioni maksmiseks veelgi rohkem makse tõstma – 47%-ni.

Keskmise palga saajale 70% suuruse asendusmäära pakku-miseks peaks sotsiaalmaksu pensionimakse olema 42% (praegu 20%).

RISKID

- vanemaealised ei ole tööturul oodatud, kuigi nende pension on madal ja nad sooviksid lisa teenida
- perekonna vastutus suureneb või elavad inimesed vaeselt
- tugevnevad erinevad grupiidentiteedid ja nende vahel tekib konflikt

Kui oleks vaid esimese sambaga pensionisüsteem, siis oleks Maria pension tema viimasest palgast 29% ja Martinil 40%. Kui nad tahaksid saada kõrgemat pensioni, siis üks võimalus selleks on tõsta sotsiaalmaksu.

Stsenaarium 3 „Kokkuhoiuküla”

Ühiskonnakeskne – kehv majanduskasv

Stsenaariumi märksõnad:

Ühiskonnakesksus, kogukondliku elulaadi esiletõus; majanduse kehv kasv; ühetaolised riigi pakutud teenused ja kõigile võrdne riiklik pension; täiendavad kogukonnapõhised lahendused ning inimeselt inimesele teenuste pakkumine jagamismajanduse platvormidel.

Majandus ei kasva pikemat aega või sagenevad majanduskriisid. Inimestel ei jätku tööd ning sissetulekud on väikesed. Usaldus finantsturgude vastu on väike ning pensionipõlveks säästmisel ei ole madala tootluse tõttu kuigivõrd mõtet. Riigi pakutav pension ja teenused on aga ebapiisavad ning kehvades majanduslikes oludes ei jaksa ka perekond üksi koormat kanda. Seega on vanainimeste eest hoolitsemine kõikide vastutus – nii riigi, pere kui ka kohalike kogukondade. Levib mõtteviis, et vaene ühiskond peab kokku hoidma. See soodustab traditsiooniliste väärtuste esilekerkimist. Olulised on pereeluga seotud väärtused nagu soov ja oskus hoolitseda teiste eest, samuti tähtsustub kogukonna roll. Riik soosib kogukondlikku tegevust, näiteks ühistuid ja kohalikku jagamismajandust, sest see kergendab tema koormat. Heal juhul leitakse selles stsenaariumis uut tüüpi kogukondlikkus, kasvab üksteise aitamine

ja solidaarsus, mis võimaldab toimetulekut ja piisavat heaolu. Kehvem areng viib põlvkondadevahelise võitluseni ressursside pärast.

Martin

Maria

Maria ja Martin selles stsenaariumis

Maria on elu jooksul teeninud u 1,25 keskmist palka ning pensioniea saabudes peab ta pensionile jääma. Martin on elu jooksul teeninud u 0,75 keskmist palka. Pensioniea saabudes jääb ta hea meelega pensionile. Mõlemad on siiski võimalusel omas kogukonnas aktiivsed, et toime tulla.

Selles stsenaariumis loodavad inimesed riigile, saades samas aru, et kehvadel aegadel ei saa pensionid helled olla. Täiendavat tuge otsitakse oma kogukonnast ja perekonnalt. Usaldus rahaturgude vastu on madal, sääste on vähe ning kogumine ei ole ka kohustuslik. Solidaarsuse kasv loob võimaluse, et tekib universaalne pension – kõik pensionärid saavad pensioni ühepalju.

Kui oleks universaalne pensionisüsteem?

Solidaarsema ühiskonna korral võib esile kerkida idee, et kõik inimesed peaksid saama pensioni sama palju. Võrdse pensioniga maailmas, kus pensionideks kogutud maksud jagatakse pensionideks võrdselt, ulatuks Maria pension 24%-ni tema viimasest palgast ja Martini pension 40%-ni. Keskmise palga teenija hakkaks saama 30% suurust pensioni võrreldes oma viimase palgaga.

Kui kõrge peaks olema pensioniiga, et saada 70%?

Kui Maria ja Martin tahaksid jooksvatest maksudest rahastatava pensionisüsteemi puhul saada pensionile jäädes oma palgast 70% pensioni, siis üks võimalus selleks oleks tõsta pensioniiga. Nii tuleks pensioni maksta väiksemale osale inimestest ja pension oleks suurem.

VÕIMALUSED

+ sotsiaalse kapitali roll, sh hoolivus ja solidaarsus kasvab, vähem üksildust
+ kitsikus sunnib leidma uusi lahendusi toimetulekuks

Kui me tahaksime maksta inimestele pensioniks 70% Martini viimasest palgast, peaks pensioniiga olema tulevikus 74 eluaastat. Keskmise palga saajale 70% maksmiseks peaks pensioniiga olema 78 eluaastat ning Maria palgataseme järgi 70% makstes veelgi kõrgem.

On siiski tõenäoline, et pensioniiga nii kõrgele ei kerki ja suurema pensioni tarvis tuleb inimestel ise rohkem koguda, tööelistel rohkem makse maksta või lubada suuremat sisserännet.

RISKID

- kehv toimetulek, tõrjutus
- kui rasked ajad leevenevad, läheb ka solidaarsus üle
- tekib ressursside pärast võitlev ühiskond

A close-up photograph showing hands holding white plastic bowls. In the foreground, a person wearing a yellow raincoat and blue gloves is holding a bowl. Another person's hand is visible, holding a bowl. The background is blurred, showing other people and bowls. The text is overlaid on the bottom left of the image.

Kui kõikidel oleks sama suur pension, siis oleks Maria pension tema viimasest palgast 24% ja Martinil 40%. Kui nad tahaksid saada kõrgemat pensioni, siis üks võimalus selleks oleks tõsta pensioniiga.

Stsenaariumide võrdlus

	1) HÖBEMAJANDUSE VÕIDUKÄIK Inimesekesksus ja hea majanduskasv	2) VANA HEA EESTIMAA Ühiskonnakesksus ja hea majanduskasv	3) KOKKUHOIUKÜLA Ühiskonnakesksus ja kehv majanduskasv
Stsenaariumi iseloomustab	Eesmärk on võimalus ja vabadus realiseerida ennast sõltumatult teistest.	Eesmärk on tunda end kuhugi kuuluvana.	Eesmärk on üksteist toetades toime tulla.
Inimene loodab	Iseendale.	Riigile.	Kogukonnale.
Vanemaealiste rolli/ tööelu ideaal	Töötamine oma erialal, kuni tervis lubab.	Vanaduspõlv on mõeldud tööst puhkamiseks, aga ka uute tugirollide täitmiseks (lastehoid, osaajaga muu töö jne).	Aktiivne vanaduspõlv on vajalik toimetulekuks, aga ametlikke töövõimalusi on vähe.
Ootus vanaduspõlve kindlustamise osas (Ja kes vastutab tegelikult?)	Isiklik vastutus. Riik vastutab, et keegi absoluutsesse vaesusse ei jääks (kohustus koguda, teadmised kogumiseks).	Ootus riigil. Tegelikuses langeb vastutus sageli perele.	Ootus ka kogukonnal – kõik peavad kõiki aitama.
Vanemaealistele mõeldud teenused	Toimiv ja peamiselt tasuline eraturg. Mitmekesised valikud.	Valdavalt riiklikud. Eraturg ei ole kuigi huvitatud teenuseid osutama, kuna riik on kehtestanud hinnalae. Ühetaolised valikud.	Riiklikult õhukesed. Kogukondlik vastavalt võimekusele. Alternatiivsed pakkujad ja inimeselt inimesele teenused.
Vanemaealiste rahaline heaolu	Keskmiselt hea, aga varieeruvus suur. Suur osa inimesi ei ole suutnud piisavalt säästa, seega ei saa ka teenuseid tarbida. Suur ebavõrdsus ja ebakindlus.	Alla eeldatava. Töövõimalused piiratud, riik ei jaksa maksta heldeid pensione. Sõltub iseendast ja perest.	Rahaline heaolu on pigem kehv, sõltub kogukonnast ja sotsiaalsest kapitalist.
Stsenaariumi võimalused	Vanemaealiste keskmise rahalise heaolu kasv. Valikud. Töövõimalused. Eneseteostus.	Perekonnasidemete tugevnemine, rohkem aega ja vähem rabelemist. Ühiskonna parem lõimitus, eestimaa-lased kui üks kollektiiv.	Uued eneseteostusvõimalused, suurem kokkuhoid ja solidaarsus.
Stsenaariumi riskid	Kasvav ebavõrdsus. Vaesem osa ühiskonnast järjest rahulolematum.	Sulgumine, lõimumisraskuste süvenemine, pidurdav majanduskasv, mille tulemuseks on madalamad pensionid.	Võitlus ressursside pärast, tugevama õigus ja olusvõitluses allajääjate suur hulk.

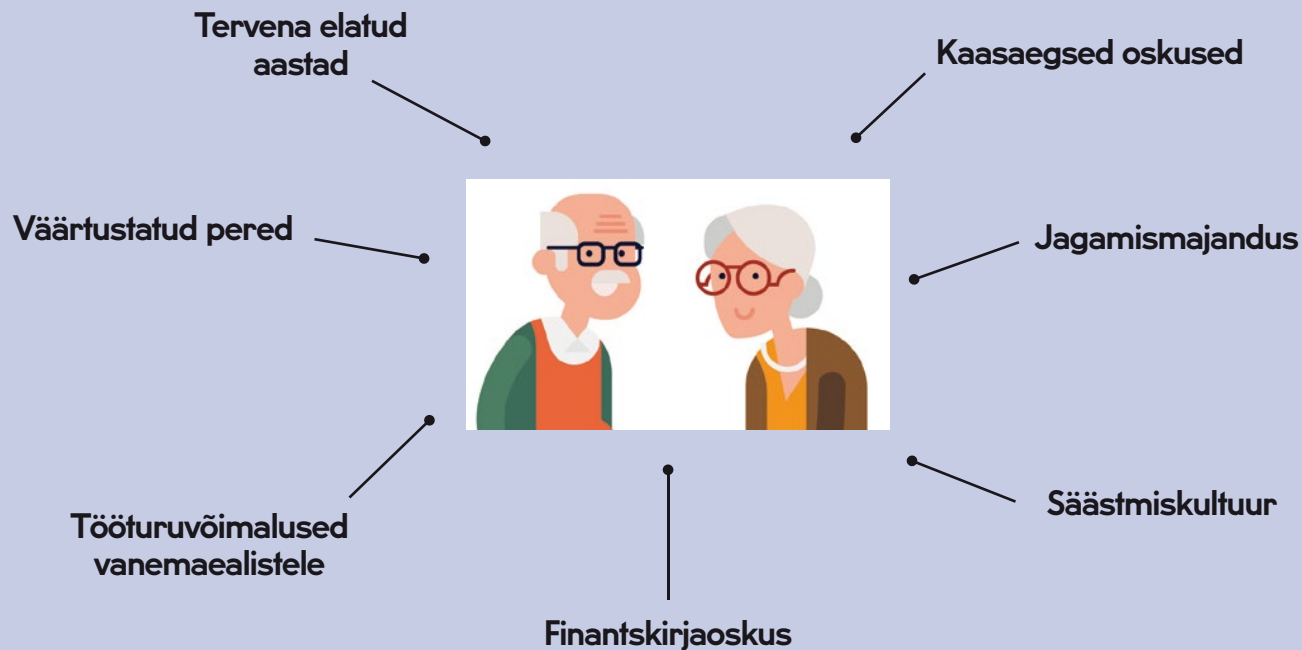

Inimesekeskse pensionisüsteemi teekaart

Kuidas saaks süsteem mind pensioniks valmistumisel paremini toetada?

Minu vastutuse ja teadlikkuse suurenemise eelduseks on see, et riik toetab minu valikuid ning pensioni puudutav on selge ja arusaadav.

Minu parimat toimetulekut vanaduspõlves toetab lisaks pensionipoliitikale minu ja teiste Eesti elanike üldine heaolu.

Inimesekeskse pensionisüsteemi teekaart – kuidas saab riik toetada inimesi oma tuleviku jaoks paremaid otsuseid tegema?

Käitumisökonoomika rakendamine

Inimeste suunamine „nügimise“ abil rohkem säästma ja investeerima ning oma tuleviku-minale mõtlema.

Elukaart arvestavad lahendused

Riik annab soovitusi nii kohustusliku kogumispensioni kui ka täiendava kogumise osas, arvestades inimese eagruppi, perekonnaseisu, aega pensionini jne. Üleminekud erinevate riskiprofiilidega kaasnevate lahenduste vahel on sujuvad ja lihtsad.

Pikaajaliste eesmärkide seadmine

Usaldus on süsteemi toimimise alus ning inimesed usaldavad pensionisüsteemi, kui nad saavad aru, millised muutused neid pikaajaliselt ees ootavad.

Individuaalse vastutuse suurendamine

Inimesed mõistavad, milliseks nende vanaduspõlve rahaline heaolu teatud eeltingimustel kujuneb ja on valmis oma käitumist sellele vastavalt kohandama.

Läbipaistvuse suurendamine

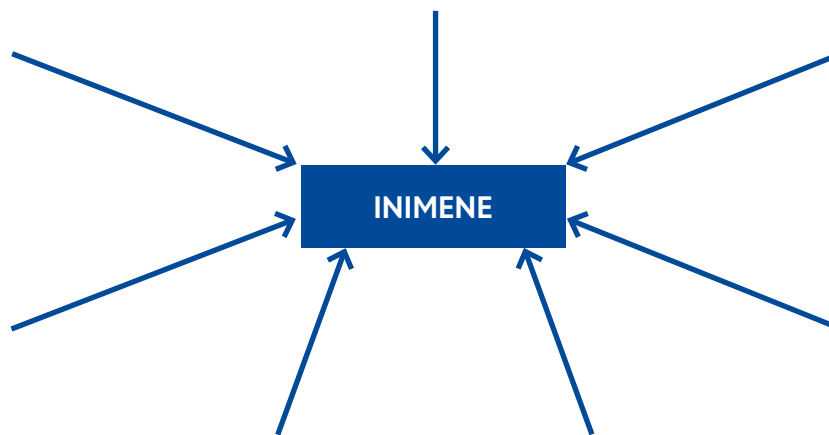
Pensionisüsteemi toimimine on arusaadav ja läbipaistev, sealhulgas on selge, milline on isiklik kulu ja missugused on valikukohad süsteemis (nt pensionifondide tasud).

Innovatsioon raha haldamises

Andmeanalüütika ja uute digilahendustega tekivad võimalused kuluefektiivsemate ja intuitiivsemate lahenduste kasutuselevõtuks. See võib tähendada nii jooksvalt rahastatava pensionisüsteemi haldamise paremaid lahendusi, erasektori lahendusi või personaalsete finantside haldamise lahendusi.

Inimesekesksete lahendused

Inimesel on võimalik näha oma personaalset infot ja ülevaateid ning saada enda olukorrale vastavat tuge. Näiteks pensionikonto, kus on näha säästude seost tarbimisega ja mis aitab pensionipõlveks (või ootamatuteks elujuhtumiteks) rahalist heaolu luua.

Oktoober 2019

Arenguseire Keskus

Lossi plats 1a, 15165, Tallinn

arenguseire@riigikogu.ee

www.riigikogu.ee/arenguseire

ISBN 978-9949-9818-7-8 (trükis)

ISBN 978-9949-9818-8-5 (pdf)

Käesolev brošüür on kokkuvõte Arenguseire Keskuse tuleviku eakate rahalise heaolu uurimissuunast.

Brošüüris sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Arenguseire Keskus, 2019. Tuleviku eakate rahaline heaolu. Stsenaariumid aastani 2050. Uurimissuuna kokkuvõte. Tallinn: Arenguseire Keskus.

Brošüüri saab alla laadida Arenguseire Keskuse koduleheküljelt:
www.riigikogu.ee/arenguseire/tuleviku-eakate-rahaline-heaolu

riigikogu.ee/arenguseire

Arenguseire Keskus